

ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА КУРСАНТІВ АКАДЕМІЇ ДПТС ДО СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ

У статті розглянуто проблему зростання підліткової злочинності, як наслідок соціально-економічних та культурно-духовних процесів які відбуваються в Україні. Розкрито сучасні підходи кримінально-виконавчої політики держави в частині застосування кримінальних покарань до неповнолітніх засуджених. Враховуючи зміни в законодавстві та виходячи з аспектів державної політики щодо створення ювенальної юстиції, обґрунтовано необхідність підготовки фахівців для роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом. Неповнолітні порушники закону належать до вразливої категорії осіб, для роботи з якою працівник пенітенціарної системи повинен володіти відповідним комплексом знань та професійних навичок. Визначено, що створення центрів ювенальної пробації висуває нові вимоги до сучасного пенітенціарія, який має володіти відповідними компетенціями для проведення соціально-виховної роботи з підлітками, які порушили закон, ефективно впроваджувати та застосовувати нові інструменти, методики для визначення ризиків скоєння злочинів неповнолітніми, результативного застосування пробаційних програм, планування та здійснення виховної роботи з підлітками та їх сім'ями.

Ключові слова: ювенальна юстиція, уповноважений орган з питань пробації, соціально-виховна робота, виховні колонії, неповнолітні, які перебувають у конфлікті з законом.

Трансформаційні процеси у сучасному суспільстві зумовили не лише соціально-економічні та політичні зміни, а призвели до змін моральних норм, поведінки людей, особливо це стосується молодого покоління. Психологи, батьки, педагоги зазначають, що у дітей і молоді зростає асоціальна спрямованість поведінки. Вони стали вразливішими та агресивнішими, все частіше потрапляють до категорії «дезадаптовані діти», «діти з девіантною поведінкою», «діти групи ризику». Асоціальна поведінка неповнолітніх переростає в кримінальну та стає передумовою зростання підліткової злочинності. Все це посилюється соціально-економічною кризою в суспільстві, соціальним розшаруванням, поширенням кризи сучасної сім'ї, зростанням безпритульності та бездоглядності, неналежним функціонуванням системи соціальних служб, проникненням в середовище молоді стандартів буденної поведінки, не сумісних з ціннісними орієнтаціями суспільства (культ сили, жорстокості, культ наркотиків, сексу тощо). Перераховані чинники призводять до того, що неповнолітні особи потрапляють на лаву підсудних.

Метою статті є висвітлення проблеми соціально-виховної роботи з неповнолітніми та обґрунтування питання необхідності підготовки курсантів Академії ДПТС до роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з

законом та набуття майбутніми фахівцями Пенітенціарної системи необхідних професійних компетентностей.

За даними Міністерства юстиції України найкриміногеннішим віковим періодом на сьогодні є 15-17 років, у цьому віці підлітками вчиняється 62% злочинів від загальної кількості. За останній час кількість неповнолітніх, які відбувають покарання у закритих закладах значно скоротилась. За звітними даними Державної кримінально-виконавчої служби України у 1991 році у виховних колоніях перебувало 3479 неповнолітніх засуджених; у 2008 році – 1800; у 2012 році – 1315, у 2017 кількість неповнолітніх, які відбували покарання у виді позбавлення волі становила 294 особи. Однак, зменшення кількості неповнолітніх у виховних закладах не є показником зменшення підліткової злочинності. У даний час розвивається тенденція скорочення кількості засуджених у місцях позбавлення волі шляхом застосування покарань та інших методів кримінально-правового впливу не пов'язаних з ізоляцією від суспільства. Євроінтеграційні реформи вимагали зміни курсу державної політики у сфері виконання кримінальних покарань у напрямку гуманізації кримінального законодавства (особливо що стосується неповнолітніх), покращення механізму захисту прав людини, дотримання міжнародних стандартів при виконанні покарань.

Наслідком багаторічного реформаційного процесу системи виконання покарань з урахуванням закордонного досвіду, стало створення в Україні служби пробації. Основні завдання, які покладені на дану службу, це виконання наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду до засудженого, виконання певних видів кримінальних покарань не пов'язаних з позбавленням волі, а також забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [4].

Пробація – це те до чого прийшли у багатьох європейських країнах: нагляд за клієнтом, корекція його соціальної поведінки та мислення з метою недопущення нових злочинів. Особливо важливого значення набуло застосування альтернативних позбавленню волі покарань щодо неповнолітніх. Як зазначив Д. Ягунов: «Пробація – це система, яка надає злочинцям можливість реформуватися. Замість того, щоб бути покараними ці особи умовно звільняються під дружній нагляд досвідченого соціального працівника, відомого, як офіцер пробації. Впродовж певного часу він здійснює нагляд за злочинцями, намагаючись змінити певні риси останніх» [9].

На сьогоднішній день для забезпечення діяльності служби пробації у складі Міністерства юстиції України створено Державну установу «Центр пробації», 6 відповідних управлінь та 499 уповноважених органів з питань пробації. Також планомірно, на базі пілотних регіонів, за підтримки українсько-канадського проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» відбувається відкриття секторів ювенальної пробації, де відповідно до законодавства пробаційні заходи застосовуються до осіб віком від 14 до 18 років, з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх. За даними Міністерства юстиції України на обліку служби пробації перебувають 1152 неповнолітні особи, з яких 69 дівчат.

Основним аспектом у діяльності працівників пробації у роботі з неповнолітніми правопорушниками постає ефективне впровадження та функціонування соціально-виховної роботи, застосування нових інструментів, методик з метою визначення ризиків скоєння злочинів неповнолітніми, ефективного застосування пробаційних програм, планування та здійснення подальшої роботи з підобліковими та їх сім'ями.

Особливого підходу набуває соціально-виховна робота з неповнолітніми і у виховних установах. С. Караман зазначала, що у зв'язку з соціальною переорієнтацією та педагогізацією пенітенціарного процесу, по-новому визначають його мету: ресоціалізація засуджених (замість кари, відплати за скоєний злочин тощо), яка має, передусім, соціальну, педагогічну й психологічну сутність і зміст. У зв'язку з цим особливого значення набуває соціально-виховна робота із засудженими як один з провідних засобів досягнення мети їх ресоціалізації та інтеграції в суспільство після звільнення [3].

Та як відомо, будь-які реформаційні процеси потребують кадрів нової формації, які будуть спроможні реалізовувати нову політику держави та застосовувати прогресивні підходи та технології. В Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки в підпункті 5.11 вказується на необхідність «перепрофілювання та навчання співробітників пенітенціарної служби для створення повноцінної сучасної служби пробації; забезпечення технічної бази для функціонування служби пробації [6].

На необхідності підготовки пенітенціарного персоналу наголошували О. Кістяківський, М. Лучинський, С. Познишев, І. Фойницький. Ґрунтовно розкрили сучасний стан вивчення різних аспектів підготовки персоналу органів кримінально-виконавчої системи В. Синьов, С. Чебоненко; проблеми формування професійної компетентності фахівців пенітенціарної служби на основі компетентісного підходу у наукових працях вивчали О. Тогочинський [7], Ю. Гагарін, В. Костенко, А. Хассіятулін. Теоретичні аспекти дитячої бездоглядності і безпритульності та необхідності підготовки соціальних працівників для роботи з «дітьми вулиці» висвітлюються у працях Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Л. Волинець, Н. Дівіциної, Л. Завацької, А. Капської, О. Коваленко, Н. Максимової.

Засади соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими до позбавлення волі досліджувала у своїх наукових працях С. Караман; теоретико-методологічні засади проведення соціальної та виховної роботи із засудженими до позбавлення волі – О. Третяк [8, с. 490–491]. Однак питання підготовки пенітенціарного персоналу до соціально-виховної роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом, службою пробації залишаться не достатньо розкритим.

На сьогоднішній день особливий підхід у роботі з неповнолітніми порушниками закону регламентовано низкою міжнародних законодавчих актів: Конвенція ООН про права дитини, Пекінськими правилами, «Ер-Рядські керівні принципи» та ін. З метою належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, реалізації положень Конституції України, а також з

огляду на рівень дитячої злочинності постала необхідність у розробленні державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом.

В Україні створення спеціалізованої системи, яка б захищала права дитини, є вкрай необхідним заходом. Досвід свідчить, що соціальна реабілітація дітей, котрі вступили у конфлікт із законом, є ефективним соціальним механізмом, що дає змогу відновити фізичний, психологічний та соціальний статус дитини та уникнути трагічних наслідків.

Враховуючи більш ніж 100-річний досвід виникнення та розвитку ювенальної юстиції у країнах Європи та Америки в 2011 році Президентом України було підписано Указ «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх» (далі - Концепція) та затверджено план заходів щодо реалізації даної концепції. В основі її лежить не каральне, а відновне, реабілітаційне, охоронне правосуддя, яке повинно сприяти соціальній адаптації та інтеграції неповнолітнього порушника.

Фактично першим реальним кроком на шляху до ювенальної юстиції було прийняття ще у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, який містить окрему главу №38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх», що було фактично першим реальним кроком на шляху до ювенальної юстиції.

Питання запровадження елементів ювенальної юстиції в Україні в останні роки стало особливо актуальним, як елемент забезпечення основних прав та запровадження більш прогресивної системи соціальної реабілітації дітей, котрі вступили у конфлікт із законом. Аналіз стану злочинності неповнолітніх в Україні, а також законодавства, яке визначає їх правовий статус і повноваження судів, правоохоронних органів та пенітенціарної системи, можливостей реабілітації неповнолітніх правопорушників, дає підстави для однозначного висновку про необхідність створення в Україні ювенальної юстиції шляхом реформування наявних та запровадження нових інституцій, залучення недержавних організацій [2].

В обґрунтуванні створення Концепції зазначено, що умовами її впровадження є створення Національної державної програми, в якій має бути передбачено комплексне впровадження основних складових ювенальної юстиції шляхом реалізації семи модулів програми. І першим модулем іде кадровий (підготовка фахівців у галузі ювенальної юстиції). До таких фахівців відносять ювенальних суддів; прокурорів у справах неповнолітніх; адвокатів з ювенальних справ (створення Муніципальної адвокатури); працівників ювенальної поліції, слідчих, соціальних працівників; офіцерів пробації; працівників пенітенціарної системи по роботі з неповнолітніми; координаторів та ведучих програм з відновного правосуддя; психологів, психіатрів, фахівців-медиків, які безпосередньо працюватимуть із неповнолітніми правопорушниками; вихователів, вчителів, які перебувають у школах (училищах) соціальної реабілітації.

Отже, слід зазначити, що продуктивне функціонування органів та служб, які входять до структури ювенальної юстиції неможливе без спеціально підготовлених кадрів для роботи з неповнолітніми.

Для реалізації Концепції необхідні широке інформаційне, законодавче забезпечення та підготовка фахівців для ювенальної юстиції з числа суддів, співробітників поліції та фахівців пенітенціарної системи.

Нині в судах України практикується спеціалізація суддів, які розглядають справи про злочини неповнолітніх. В правоохоронних органах працюють управління ювенальної превенції та відділи ювенальної поліції. Питання підготовки фахівців для роботи з неповнолітніми піднімалось і в судовій системі під час обговорення проблеми створення спеціалізованих ювенальних судів, наголошувалось на необхідність наявності спеціальних знань і додаткової кваліфікації під час розгляду справ щодо захисту прав дітей, суддя повинен володіти не лише положеннями закону, а також бути обізнаним в питаннях психології дітей і підлітків.

Відповідно в Пенітенціарній системі з неповнолітніми порушниками закону також повинен працювати персонал, який володіє відповідними знанням та навиками роботи, щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей їх розвитку. Фахівці, які будуть здатні створити ефективну систему реабілітації підлітків, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

Виходячи із завдань пробації майбутнім працівникам пенітенціарної служби необхідно спільно з органами та службами у справах дітей, спеціальними установами і закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень впроваджувати ефективні соціально-виховні технології, а саме гейткіпінг, як концепцію та механізм ухвалення рішень в інтересах дітей, основними елементами якого є проведення оцінювання ситуації неповнолітнього засобами комплексної оцінки його потреб; визначення спектру доступних послуг, що можуть надаватися фахівцями служби пробації; забезпечення функціонування системи нагляду, що здійснюється органом пробації за місцем проживання і навчання засудженого [1].

Сприяння створенню служби пробації для неповнолітніх, однією з функцій якої має бути збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти.

З цим постає завдання підготовки фахівців для Державної кримінально-виконавчої служби, які ефективно володіють навиками соціально-виховної роботи з неповнолітніми, як основним засобом виправлення і ресоціалізації засуджених, вміють використовувати нові методики та програми з метою успішної корекції соціальної поведінки неповнолітнього злочинця як у виховних колоніях так і у службі пробації, пенітенціарний персонал повинен володіти не лише ґрунтовними юридичними знаннями, а вміти професійно забезпечити здійснення саме соціально-виховної роботи, вміти впроваджувати ефективні соціально-виховні

технології щодо неповнолітніх, які перебувають на обліку у службі пробації та відбувають покарання в місцях позбавлення волі.

Єдиним вищим навчальним закладом, який здійснює підготовку фахівців для Державної кримінально-виконавчої служби є Академія Державної пенітенціарної служби. Академія є вищим навчальним закладом 4 рівня акредитації зі специфічними умовами навчання, яка знаходиться у підпорядкуванні Міністерства юстиції України. Даний навчальний заклад здійснює підготовку фахівців на різних рівнях вищої освіти: бакалаврів та магістрів за спеціальністю «Право», бакалаврів за спеціальностями «Психологія та «Економіка», аспірантів за спеціальністю «Право». Проводить підвищення кваліфікації працівників оперативних підрозділів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, перших заступників начальників установ виконання покарань з нагляду, охорони та оперативної роботи. Підготовку майбутніх пенітенціаріїв здійснюють три факультети: юридичний факультет; факультет пробації та факультет заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників. Важливим аспектом у діяльності Академії є підготовка фахівців для служби пробації з урахуванням заходів плану виконання стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, розробленої у рамках проекту Європейського Союзу «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні». Професійна діяльність майбутніх фахівців ювенальної пробації повинна забезпечити реалізацію державної політики у сфері розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх через виконання її завдань та функцій, визначених відповідним законом. А також повинна сприяти забезпеченню безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, зокрема неповнолітніх, запобіганню ними повторних кримінальних правопорушень, формуванню в державі системи справедливого правосуддя та скороченню кількості осіб, що утримуються у виховних установах закритого типу.

Запровадження системи підготовки курсантів Академії ДПтС до соціально-виховної роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом, стане першим кроком щодо підготовки фахівців ювенальної юстиції, а саме персоналу центрів ювенальної пробації, а також до забезпечення функціонування ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації шляхом: розроблення та застосування корекційних, освітньо-інформаційних та психолого-педагогічних програм. Враховуючи вищезазначене, перспективою подальших досліджень вважаємо розробку змісту підготовки програм та спецкурсів для викладу курсантам необхідних теоретичних знань та отримання ними професійних компетентностей з метою подальшого успішного вирішення професійних завдань, у роботі з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом.

Використана література:

1. Завацька Л. М. *Гейткіпінг як напрям соціально-виховної роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом. Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу*

України: матеріали міжнарод. наук.-практ. конференції (Чернігів, 27-28-жовт. 2016 р.). - Чернігів: Десна Поліграф, 2016. - С. 109–110.

2. Закірова С. Г. Ювенальна юстиція в Україні: проблеми, перспективи. Центр дослідження соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2734:yuvenalna-yustitsiya-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 25.03.2016)

3. Караман О. Л. Соціально-виховна робота з неповнолітніми засудженими: навч-метод посіб. - Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. - 378 с.

4. Про Пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII Відомості Верховної Ради України. 2015, № 13, Ст. 93.

5. Про внесення зміни до статті 4 Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" щодо удосконалення правового статусу служб у справах дітей: Закон України від 19.01.2017 р. № 1824-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7-8, Ст. 52

6. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: затв. Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

7. Тогочинський О. М. Теорія і практика формування соціальної компетентності слухачі та курсантів вищих навчальних закладів МВС України: монографія. - Чернігів: Десна Поліграф, 2015. - 488 с.

8. Третяк О. С. Педагогічна система підготовки пенітенціарного персоналу до проведення соціально-виховної роботи. Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). - К.: ВД «Дакор», 2013. - С. 490–491.

9. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура. URL: [http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01\(5/06-Probatsiya\)/050602/pdf](http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01(5/06-Probatsiya)/050602/pdf)

ШПОРТЮК ЕЛЕНА НИКОЛАЄВНА. Теоретические основы подготовки курсантов академии ГПТС к социально-воспитательной работе с несовершеннолетними, которые находятся в конфликте с законом.

В статье рассмотрено проблему возрастания подростковой преступности, как следствие социально-экономических и культурно-духовных процессов, которые происходят в Украине. Раскрыты современные подходы уголовно-исполнительной политики государства в части применения уголовных наказаний к несовершеннолетним. Учитывая изменения в законодательстве и исходя с аспектов государственной политики относительно создания ювенальной юстиции, обосновано необходимость подготовки специалистов для работы с несовершеннолетними, которые находятся в конфликте с законом. Несовершеннолетние нарушители закона принадлежат к уязвимой категории лиц, для работы с которой сотрудник пенитенциарной системы должен владеть соответствующим комплексом знаний и профессиональных навыков. Создание центров ювенальной пробации выдвигает новые требования к современному пенитенциарию, который должен владеть соответствующими компетенциями

для проведения социально-воспитательной работы с подростками, которые нарушили закон, эффективно внедрять и применять новые инструменты, методики для определения рисков совершения преступлений несовершеннолетними, результативного применения пробационных программ.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, уполномоченный орган по вопросам probation, социально-воспитательная работа, воспитательные колонии, несовершеннолетние, которые находятся в конфликте с законом.

SHPORTIUK OLENA. *Theoretical basis of Cadets' of the Academy of the state penitentiary service training for social and educational work with minors, who are in conflict with Law.*

The article deals with the problem of the growth of adolescent crime, as a result of socioeconomic and also cultural and spiritual processes taking place in Ukraine. Modern approaches of criminal and executive policy of the state in the field of criminal punishments application to juvenile convicts are revealed.

Taking into account changes in the legislation and based on aspects of the state policy on Juvenile Justice creation, the necessity of specialists' preparation for work with minors who are in conflict with Law is substantiated. Juvenile offenders belong to the susceptible category of persons, for work with which a penitentiary worker should possess an appropriate set of knowledge and professional skills.

Consequently, the creation of centers of Juvenile Probation puts forward new requirements for modern penitentiary worker, who should have appropriate competencies for conducting social and educational work with adolescents who violated the law, implement and apply new tools, methods for determining the risks of committing crimes by minors effectively, the productive use of probation programs, planning and conducting educational work with adolescents and their families.

Key words: Juvenile Justice, authorized body on probation issues, social and educational work, educational colonies, minors, who are in conflict with Law.

УДК: 364.4-053.2-056.26

Яблуновська Л.С.

ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-АУТИСТАМИ

Ця стаття присвячена дослідженню основних етапів генези сучасного науково-теоретичного підґрунтя соціальної роботи з дітьми-аутистами. Було визначено три основні етапи генези: медико-психіатричний, психолого-педагогічний та етап оформлення соціальної роботи як самостійної науки. В рамках кожного етапу відбулися значні досягнення стосовно дослідження дитячого аутизму. Особлива увага була сконцентрована на етапі оформлення соціальної роботи як самостійної науки, в рамках якого розглядався стан наукової дослідженості соціального супроводу сімей, в яких виховуються діти-